

POTENCJAŁ DEMOGRAFICZNY MAŁYCH MIAST I LOKALNE RYNKI PRACY

Małgorzata Podogrodzka

Szkoła Główna Handlowa w Warszawie

DEMOGRAFIA MAŁYCH MIAST POLSKI – WYBRANE ZAGADNIENIA

Wprowadzenie

Przekształcenia społeczno-gospodarcze dokonujące się w Polsce od przeszło trzydziestu lat nie omijają małych miast. Dawna ich tożsamość ulega wyraźnemu osłabieniu. Tworzona jest nowa, ale jeszcze nie w pełni zdefiniowana. Ponadto, w różnych ośrodkach miejskich proces ten przebiega z różnym nasileniem i nie zawsze w połączeniu z możliwościami strukturalnymi tego miasta. Jednocześnie szczególne znaczenie w tych przekształceniach mają następujące w nich zmiany w poziomie oraz jakości zasobów ludzkich. W zależności od ich struktury społeczno-demograficznej można oczekiwać rozwoju tych ośrodków albo też ich zaniku.

Zagadnienia związane z rozwojem małych miast poruszane były w licznych pracach naukowych. Analizowano ich infrastrukturę, kapitał ludzki czy lokalne rynki pracy (np. Kloch, Stawarz 2005, Szymańska i Grzelak-Kostulska 2005, Brol 2008, Heffner 2003, Heffner i Marszał 2005, 2006). Zwykle analizy te dotyczyły wybranego miasta lub regionu.

Celem artykułu jest opis demograficznych struktur ludności małych miast Polski w 2010 roku oraz procesów demograficznych wpływających na ich poziom i kształt. Rozważania prowadzone są dla Polski ogółem oraz województw. Tak prowadzona analiza pozwoli na weryfikację następujących hipotez badawczych: 1) małe miasta charakteryzujące się relatywnie dużą liczbą mieszkańców odznaczają się wysokimi wartościami współczynnika feminizacji, 2) stopień zaawansowania procesu starzenia się ludności jest wyraźniejszy w miastach z dużą ich liczbą mieszkańców, 3) różne natężenie urodzeń i zgonów między rokiem

2009 a 2010 spowodowało ubytek ludności we wszystkich małych miastach, a zwłaszcza w tych, które odznaczały się względnie małą liczbą mieszkańców, 4) zmniejszenie się ludności w małych miastach między rokiem 2009 a 2010 wynikało głównie z ujemnego salda migracji, zwłaszcza w tych miastach, gdzie liczba mieszkańców była relatywnie mała, 5) we wszystkich województwach obraz demograficznych zmian w małych miastach był podobny.

Przez małe miasta rozumiemy miasta z liczbą mieszkańców mniejszą niż 20 tys. Wyodrębnione następujące ich klasy w tys. (0-5>, (5-10>, (10-15> i (15-20>. Do opisu demograficznych struktur ludności wykorzystano informacje o udziale kobiet w ogólnej liczbie ludności oraz odsetku osób w wieku: przedprodukcyjnym (poniżej 17 lat), produkcyjnym (18-59/64 lat dla kobiet/mężczyzn) oraz poprodukcyjnym (60/65 lat i więcej dla kobiet/mężczyzn). Relacja między udziałem osób w wieku poprodukcyjnym do udziału osób w wieku przedprodukcyjnym określa szanse zastąpienia pokolenia dziadków przez pokolenie wnucząt oraz stopień zaawansowania procesu starzenia się ludności. Tym samym wskazuje na prawdopodobieństwo rozwoju demograficznego tych ośrodków miejskich. Natomiast iloraz sumy udziałów osób w wieku przedprodukcyjnym i w wieku poprodukcyjnym do udziału osób w wieku produkcyjnym wskazuje na obciążenie potencjalnych zasobów pracy osobami biernymi zawodowo. Określa tym samym ekonomiczne szanse rozwoju tych miast, analizowane od strony zasobów ludzkich.

W opisie procesów demograficznych wykorzystaliśmy informacje o współczynniku urodzeń, który wyznaczony został jako iloraz liczby urodzeń w przeliczeniu na 1 tys. mieszkańców, współczynniku zgonów liczonym jako iloraz liczby zgonów na 1 tys. mieszkańców, współczynniku przyrostu naturalnego, który stanowi różnicę między współczynnikiem urodzeń i współczynnikiem zgonów; współczynnikiem salda migracji, liczonym jako iloraz różnicy między napływem a odpływem ludności na 1 tys. mieszkańców, współczynnikiem rzeczywistego przyrostu ludności, który jest sumą współczynnika przyrostu naturalnego i współczynnika salda migracji.

Do ogólnego opisu różnic między miastami ze względu na omawiane charakterystyki wykorzystaliśmy syntetyczne miary rozproszenia, tj. współczynnik zmienności (V) i rozstęp oraz klasyczny współczynnik asymetrii (A). Analiza zależności między zmiennymi przeprowadzono została z wykorzystaniem współczynnika korelacji liniowej (r). Uznajemy, że zależność ta jest istotna, jeżeli wartość tej miary jest wyższe niż 0,01. Zależność ta jest istotna przy poziomie istotności 0,01.

W artykule wykorzystano dane zamieszczone na stronie internetowej GUS: http://www.stat.gov.pl/gus/5840_731_PLK_HTML.htm.

1. Struktury demograficzne ludności małych miast

W 2010 roku w Polsce zarejestrowanych było 903 miast. Mieszkało w nich ponad 23,3 mln osób, tj. około 61% ludności kraju. W tej ogólnej liczbie miast małe miasta stanowiły nieco ponad 75% (682 ośrodki), a liczba ich mieszkańców wynosiła jedynie 21% osób zamieszkałych we wszystkich miastach Polski. Ponadto, zarówno liczba zarejestrowanych małych miast, jak i rozkład ich liczby według zasobu mieszkańców wyraźnie różnił się między województwami (tabele 1 i 2).

Najwięcej małych miast odnotowujemy w województwie wielkopolskim (89) oraz dolnośląskim (71), najmniej zaś w świętokrzyskim (26), łódzkim i pomorskim (27) oraz opolskim (29). Jednocześnie liczby te nie zawsze przekładają się na dominację tych miast w regionie. Największy ich udział w ogólnej liczbie miast wystąpił na obszarze województwa lubuskiego (86%), kujawsko-pomorskiego (85%) oraz opolskiego (82%). Najmniej zaś było ich w regionie śląskim (49%). Zatem województwa położone w części zachodniej kraju odznaczały się znacznie gęstszą siecią małych miast aniżeli te, które znajdowały się w jego części wschodniej.

Również rozkład liczby małych miast według zasobu mieszkańców nie był jednorodny przestrzennie. W większości województw najwięcej małych miast charakteryzowało się liczbą ludności poniżej 5 tys., ale w regionie dolnośląskim, opolskim i pomorskim było już ich nieco więcej w kolejnej klasie wartości, tj. 5-10 tys., a w śląskim tyle samo w obu tych przedziałach.

W małych miastach mogło mieszkać od 873 do 19 962 osób. Średnia liczba mieszkańców to nieco ponad 7,2 tys., a przeciętne zróżnicowanie to 5 tys. Miary te wskazują na relatywnie małą liczbę miast przyjmującą wartości zbliżone do średniej, a współczynnik asymetrii ($A = 0,9$) na ich znaczne skupienie poniżej tej wartości. W połowie małych miast Polski liczba ludności była niższa niż 5,6 tys., a w 25% wynosiła co najwyżej 3,1 tys. Oznacza to, że większość tych ośrodków charakteryzowała się względnie małą liczbą mieszkańców. Jednocześnie, im więcej małych miast w regionie, tym więcej osób w nich mieszkających ($r = 0,03$), ale brak takiej korelacji odnotowujemy w połączeniu z odsetkiem ludności miejskiej zamieszkałej w tych miastach. Mimo znacznego udziału małych miast w sieci osadniczej (ponad 80%) w województwie wielkopolskim i zachodniopomorskim, ludność w nich zamieszkała stanowiła znacznie poniżej 30% ogółu ludności miejskiej, a w lubuskim i opolskim wynosiła już nieco ponad 40%. Ponadto, większość małych miast, gdzie udział mieszkańców w ogólnej liczbie ludności miejskiej wynosi co najwyżej 20%, położonych było w części centralnej, północno-środkowej i południowo-zachodniej kraju.

Tabela 1

Rozkład liczby małych miast według województw
w 2010 roku

Województwa	Liczba małych miast (udział w liczbie miast ogółem w %)	Odsetek ludności w małych miastach (w %)	Województwa	Liczba małych miast (udział w liczbie miast ogółem w %)	Odsetek ludności w małych miastach (w %)
Dolnośląskie	71 (78)	25,2	podkarpackie	39 (80)	27,9
Kujawsko-pomorskie	44 (85)	26,1	podlaskie	31 (79)	23,3
Lubuskie	36 (86)	42,4	pomorskie	27 (64)	14,5
Lubelskie	31 (74)	23,7	śląskie	35 (49)	8,8
Łódzkie	27 (63)	12,8	świętokrzyskie	26 (84)	30,0
Małopolskie	46 (77)	21,7	warmińsko-mazurskie	38 (77)	32,6
Mazowieckie	61 (72)	15,8	wielkopolskie	89 (82)	28,9
Opolskie	29 (83)	40,3	zachodnio-pomorskie	52 (82)	28,2

Źródło: Obliczenia własne na podstawie danych GUS.

Tabela 2

Rozkład liczby małych miast według klas liczby ludności i województw
w 2010 roku

Województwa	Liczba ludności w tysiącach				Województwa	Liczba ludności w tysiącach			
	(0-5>	(5-10>	(10-15>	(15-20>		(0-5>	(5-10>	(10-15>	(15-20>
Dolnośląskie	25	29	11	6	Podkarpackie	18	14	3	4
Kujawsko-pomorskie	20	11	9	4	Podlaskie	20	6	2	3
Lubuskie	18	5	8	5	Pomorskie	9	11	4	3
Lubelskie	15	7	3	6	Śląskie	12	12	4	7
Łódzkie	12	8	3	4	Świętokrzyskie	14	6	2	4
Małopolskie	18	15	8	5	Warmińsko-mazurskie	19	7	8	4
Mazowieckie	25	14	7	15	Wielkopolskie	50	21	12	6
Opolskie	10	13	3	3	Zachodnio-pomorskie	31	7	10	4

Źródło: Ibid.

Różna liczba mieszkańców małych miast oraz odmienny ich obszar terytorialny wpływał na ich gęstość zaludnienia. W przeliczeniu na 1 km² wynosiła ona od 12 do 4922. Średnia gęstość to 734, odchylenie standardowe wynosiło zaś 566, a współczynnik asymetrii 0,6. Miary te wskazują zatem, że miasta te odznaczały się mocno zróżnicowaną gęstością zaludnienia, ale większość z nich względnie niską. W połowie z nich wynosiła ona co najwyżej 593, a w 25% nie więcej niż 298. Ponadto, im małe miasto charakteryzowało się większą liczbą ludności, tym wyższa była też ich gęstość zaludnienia ($r = 0,413$).

Nie we wszystkich województwach dominanta rozkładu liczby miast według gęstości zaludnienia znajdowała się w tej samej klasie. Najwięcej było tych, gdzie przeważały miasta z gęstością poniżej 0,5 tys. osób na 1 km², ale w województwie lubuskim i pomorskim podobna liczba ośrodków miała gęstość z przedziału 0-0,5 oraz 0,5-1,0. Natomiast w regionie kujawsko-pomorskim i wielkopolskim moda rozkładu zawierała się w przedziale 0,5-1,0, a w warmińsko-mazurskim w klasie 1,0-1,5 (tabela 3).

Tabela 3

Rozkład liczby małych miast według gęstości zaludnienia i województw w 2010 roku

Województwa	Gęstość zaludnienia w tysiącach na 1 km ²						
	(0-0,5>	(0,5-1,0>	(1,0-1,5>	(1,5-2,0>	(2,0-2,5>	(2,5-3,0>	(3,0 i więcej
Dolnośląskie	36	24	8	1	–	1	1
Kujawsko-pomorskie	5	15	11	11	2	–	–
Lubuskie	12	12	5	4	2	1	–
Lubelskie	19	10	1	1	–	–	–
Łódzkie	11	7	7	2	–	–	–
Małopolskie	28	13	4	1	–	–	–
Mazowieckie	30	20	8	2	1	–	–
Opolskie	15	9	3	–	1	–	1
Podkarpackie	25	13	1	–	–	–	–
Podlaskie	21	5	4	1	–	–	–
Pomorskie	7	8	4	4	4	–	–
Śląskie	25	7	3	–	–	–	–
Świętokrzyskie	16	6	4	–	–	–	–
Warmińsko-mazurskie	8	11	14	1	4	–	–
Wielkopolskie	16	31	25	13	1	2	1
Zachodnio-pomorskie	23	18	10	1	–	–	–

Źródło: Ibid.

Prawie we wszystkich małych miastach mieszkało więcej kobiet niż mężczyzn. Jedynie w 3,7% z nich relacja ta była odwrotna. Jednocześnie syntetyczne miary rozproszenia wskazują na niewielkie zróżnicowanie tego odsetka według wielkości tych miast (tzn. według ich liczby mieszkańców) ($V = 0,02$) oraz na rozkład zbliżony do symetrycznego ($A = 0,2$). W 25% małych miast udział kobiet był niższy od 51%, a w połowie wynosił co najwyżej 52%. Ponadto, najczęściej miast odznaczało się wartością z przedziału 50-52%. Jednocześnie im miasto charakteryzowało się większą liczbą mieszkańców, tym szybciej rosła w nich przewaga kobiet ($r = 0,04$).

Prawie we wszystkich małych miastach w województwach odnotowujemy wyższy udział kobiet w ogólnej liczbie mieszkańców, ale jego natężenie nieco je różnicowało. Dla ponad 62% regionów dominanta rozkładu liczby miast według tego odsetka zawierała się w przedziale 50-52%, a dla 13% z nich w klasie 52-54%. W pozostałych przypadkach już podobna liczba województw przyjmowała wartości z oby tych przedziałów. Do najbardziej sfeminizowanych województw można zliczyć dolnośląskie i łódzkie, ponieważ to właśnie w nich najczęściej małych miast odznaczało się wyraźną przewagą kobiet. Odwrotna sytuacja dotyczyła zaś regionu podlaskiego i lubelskiego (tabela 4).

Tabela 4

Rozkład liczby małych miast według udziału kobiet i województw w 2010 roku

Województwa	Udział kobiet w populacji ogółem (w %)				
	(48-50>	(50-52>	(52-54>	(54-56>	(56-58>
1	2	3	4	5	6
Dolnośląskie	1	27	40	3	–
Kujawsko-pomorskie	–	20	24	–	–
Lubuskie	2	24	10	–	–
Lubelskie	3	14	13	1	–
Łódzkie	–	9	18	–	–
Małopolskie	1	31	14	–	–
Mazowieckie	1	31	29	–	–
Opolskie	–	16	13	–	–
Podkarpackie	3	25	10	1	–
Podlaskie	3	17	11	–	–
Pomorskie	1	17	9	–	–
Śląskie	–	21	13	–	1
Świętokrzyskie	1	15	10	–	–

cd. tabeli 4

1	2	3	4	5	6
Warmińsko-mazurskie	–	19	18	1	–
Wielkopolskie	6	53	30	–	–
Zachodniopomorskie	3	30	17	2	–

Źródło: Ibid.

Wśród mieszkańców małych miast osoby poniżej 17 lat stanowiły od 14% do 27%, przy czym średnio było ich około 19%. W większość tych ośrodków wskaźnik ten przyjmował wartości bliskie średniej, o czym świadczą niskie wartości miar rozproszenia ($V = 0,1$ i $A = 0,4$). Jednocześnie im miasto z mniejszą liczbą mieszkańców, tym wyższy jego poziom ($r = -0,184$). Udział osób w wieku produkcyjnym wynosił zaś od 57% do 73% i podobnie jak dla grupy wcześniejszej, większość miast przyjmowała wartości zbliżone do średniej, tj. 65% ($V = 0,03$ i $A = -0,1$). Ponadto, wraz ze wzrostem liczby ludności w tych miastach rosła również wartość tego wskaźnika ($r = 0,053$). Podobną zależność korelacyjną odnotowujemy dla osób w wieku poprodukcyjnym ($r = 0,102$), ale odsetek ten wynosił od 8% do 28%. W większości miast oscylował wokół średniej, tj. 16% ($V = 0,2$ i $A = 0,4$). Przeprowadzone rozważania wskazują, że im małe miasto odznaczało się większą liczbą mieszkańców, tym starsza była w nich struktura ludności. Wyznaczając zaś iloraz liczby osób w wieku poprodukcyjnym do liczby osób w wieku przedprodukcyjnym można zauważyć, że w ponad 82% małych miast były one niższe od jedności. Jednocześnie w grupie tych miast dla 25% z nich wskaźnik ten był niższy od 0,69, a dla połowy wynosił co najwyżej 0,78. W przypadku większości małych miast Polski można mówić o zastępowalności pokolenia dziadków przez pokolenie wnuków, czyli potencjalnym ich rozwoju demograficznym. Natomiast w tych ośrodkach, gdzie wskaźnik ten przyjmował wartości wyższe od jedności należy oczekiwać, że z czasem nastąpi ich wyludnienie. Szczególnie zagrożonych jest 16,3% z nich, gdzie wartość tej miary przekroczyła 1,25. Badając korelację między wielkością miasta a tym ilorazem można zauważyć, że im większe miasto, tym wyższe jego wartości ($r = 0,981$). Wskazuje to, że proces wyludniania się małych miast dotyczy przede wszystkim tych z relatywnie ich dużą liczbą mieszkańców.

We wszystkich województwach dla przeważającej liczby małych miast wskaźnik zastępowalności pokoleń przyjmował wartości poniżej jednego, ale już wyższe dotyczyły różnego ich odsetka. Relatywnie najwięcej tych ośrodków

zagrożonych wyludnieniem odnotowujemy w województwie dolnośląskim, polskim, śląskim i świętokrzyskim. Natomiast wzrostu liczny ludności w małych miastach należy oczekiwać przede wszystkim w województwie pomorskim i wielkopolskim (tabela 5).

Tabela 5

Rozkład liczby małych miast według relacji odsetka osób w wieku poprodukcyjnym do odsetka osób w wieku przedprodukcyjnym i województw w 2010 roku

Województwa	Wartość relacji odsetka osób w wieku poprodukcyjnym do odsetka osób w wieku przedprodukcyjnym					
	(0,1-0,4>	(0,4-0,7>	(0,7-1,0>	(1,0-1,4>	(1,4-1,7>	(1,7-2,0>
Polska	1	155	403	116	5	2
Dolnośląskie	–	5	36	28	2	–
Kujawsko-pomorskie	–	8	34	1	1	–
Lubuskie	–	11	23	2	–	–
Lubelskie	–	2	25	4	–	–
Łódzkie	–	1	18	8	–	–
Małopolskie	–	9	30	7	–	–
Mazowieckie	–	22	31	8	–	–
Opolskie	–	–	14	15	–	–
Podkarpackie	–	11	27	1	–	–
Podlaskie	–	6	16	6	1	2
Pomorskie	–	13	13	1	–	–
Śląskie	–	3	16	16	–	–
Świętokrzyskie	–	4	10	11	1	–
Warmińsko-mazurskie	–	8	26	4	–	–
Wielkopolskie	1	40	48	–	–	–
Zachodnio-pomorskie	–	12	36	4	–	–

Źródło: Ibid.

Dla kolejnej rozważanej charakterystyki małych miast, tj. relacji osób w wieku aktywności zawodowej do ludności w wieku nieaktywnym można zauważyć, że we wszystkich ośrodkach jego wartość była niższa od jedności, ale wyraźnie malała wraz ze wzrostem w nich liczby ludności ($r = -0,06$). Wskazuje to na nieco wyższe szanse rozwoju ekonomicznego miast, analizowanej od strony zasobów ludzkich, z relatywnie dużą liczbą mieszkańców w stosunku do tych, gdzie była ona stosunkowo mała. Podobnie sytuacja przedstawiała się w wszystkich województwach, ale skala tego obciążenia była już nieco odmien-

na. Najwięcej ośrodków charakteryzujących się relatywnie najlepszą sytuacją w tym zakresie było w województwie mazowieckim i opolskim, zaś najgorszą w regionie małopolskim i podlaskim (tabela 6).

Tabela 6

Rozkład liczby małych miast według relacji odsetka osób w wieku poprodukcyjnym i osób w wieku przedprodukcyjnym do odsetka osób w wieku produkcyjnym i województw w 2010 roku

Województwa	Wartość relacji odsetka osób w wieku poprodukcyjnym i przedprodukcyjnym do odsetka osób w wieku produkcyjnym				
	(0,3-0,4>	(0,4-0,5>	(0,5-0,6>	(0,6-0,7>	(0,7-0,8>
Polska	5	140	486	47	4
Dolnośląskie	1	21	46	3	–
Kujawsko-pomorskie	–	5	37	2	–
Lubuskie	–	10	26	–	–
Lubelskie	–	3	23	4	1
Łódzkie	–	3	23	1	–
Małopolskie	–	4	31	11	–
Mazowieckie	–	10	42	9	–
Opolskie	1	9	19	–	–
Podkarpackie	1	16	19	3	–
Podlaskie	–	9	14	6	2
Pomorskie	–	1	25	1	–
Śląskie	–	4	27	4	–
Świętokrzyskie	1	5	19	1	–
Warmińsko-mazurskie	–	8	30	–	–
Wielkopolskie	1	18	69	1	–
Zachodnio-pomorskie	–	14	36	1	1

Źródło: Ibid.

Różna liczba ludności zamieszkująca w małych miastach oraz odmiennie kształtujące się w nich struktury demograficzne ludności wynikają z różnego w nich natężenia urodzeń i zgonów oraz migracji. Dlatego też w dalszej części artykułu zajmiemy się opisem tych procesów demograficznych oraz oceną ich wpływu na obserwowany w 2010 roku poziom ludności.

2. Procesy demograficzne w małych miastach

W badanym roku zróżnicowanie wartości współczynników urodzeń według małych miast było raczej niewielkie i większość z nich przyjmowała wartości bliskie przeciętnej, tj. 105 ($V = 0,19$; $A = 0,2$). W połowie tych ośrodków liczba urodzeń w przeliczeniu na 1 tys. mieszkańców była niższa niż 105, a w 25% z nich wynosiła mniej niż 92. Jednocześnie, im miasto charakteryzowało się większą liczbą mieszkańców, tym niższe były również wartości tego współczynnika urodzeń ($r = -0,04$).

Nieco większym rozproszeniem wartości od odnotowanego dla współczynnika urodzeń charakteryzował współczynnik zgonów. Dodatkowo, większość miast przyjmowała wartości poniżej przeciętnej, tj. 98 ($V = 0,23$; $A = 0,8$). W połowie badanych miast liczba zgonów na 1 tys. mieszkańców wynosiła mniej niż 97, a dla 25% z nich co najwyżej 83. Podobnie jak dla współczynnika urodzeń, im miasto odznaczało się większą liczbą mieszkańców, tym niższe były wartości tej miary ($r = -0,169$).

Odmienne natężenie obu tych procesów sprawiło, że w 38% małych miastach Polski przyrost naturalny był ujemny, w 3% kształtował się na poziomie zerowym, a w 59% był dodatni. Wśród ośrodków odznaczających się dodatnim przyrostem połowa z nich przyjmowała wartości poniżej 24,4, zaś 25% z nich co najwyżej 11,3. Ponadto, im miasto większe, tym szybciej malały dodatnie wartości tego przyrostu ($r = -0,171$). Natomiast w miastach z ujemnym przyrostem naturalnym w połowie z nich wartości tej miary wynosiły co najwyżej 18,8, a w 25% – mniej niż 33,7. Jednocześnie im miasto charakteryzowało się większą liczbą ludności, tym szybciej malały ujemne wartości przyrostu naturalnego ($r = 0,301$). Gdyby zatem przyjąć, że o liczbie ludności w małych miastach decyduje jedynie relacja między urodzeniami a zgonami, to można byłoby oczekiwać, że z czasem w ponad połowie z nich liczba ludności by wzrosła, a w 38% z nich nastąpił by proces ich wyludniania się.

Te obserwowane w ujęciu ogólnopolskim zmiany w ruchu naturalnym ludności w małych miastach nieco odmiennie kształtowały się w poszczególnych województwach. W takich regionach jak lubuskie, małopolskie, mazowieckie, podkarpackie, pomorskie i wielkopolskie nieco więcej niż połowa ośrodków odznaczała się dodatnim przyrostem naturalnym, natomiast w pozostałych regionach przeważały miasta z jego ujemnymi wartościami, a zwłaszcza w dolnośląskim (tabela 7).

Tabela 7

Rozkład liczby małych miast według wartości współczynnika przyrostu naturalnego i województw w 2010 roku

Województwa	Wartość współczynnika przyrostu naturalnego (na 1 tys. ludności)							
	(-12; -9>	(-9; -6>	(-6; -3>	(-3; 0>	(0; 3>	(3; 6>	(6; 9>	(9; 12>
Dolnośląskie	2	2	17	22	22	4	1	1
Kujawsko-pomorskie	1	–	6	15	15	6	1	–
Lubuskie	–	–	1	12	15	7	1	–
Lubelskie	–	–	5	11	8	7	–	–
Łódzkie	–	–	1	17	7	1	1	–
Małopolskie	–	–	–	11	24	7	4	–
Mazowieckie	–	–	3	13	27	15	3	–
Opolskie	–	–	2	17	9	1	–	–
Podkarpackie	–	1	2	6	11	17	2	–
Podlaskie	1	1	6	11	6	6	–	–
Pomorskie	–	–	–	6	11	8	2	–
Śląskie	–	2	5	12	11	5	–	–
Świętokrzyskie	1	2	4	8	6	3	2	–
Warmińsko-mazurskie	–	–	3	15	15	5	–	–
Wielkopolskie	–	–	2	14	37	27	8	1
Zachodnio-pomorskie	1	1	7	19	18	4	2	–

Źródło: Ibid.

Na obserwowaną liczbę mieszkańców w małych miastach, poza przyrostem naturalnym, ma również wpływ natężenie ruchu wędrownego ludności. W badanym roku współczynnik napływu charakteryzował się umiarkowanym zróżnicowaniem wartości według wielkości miast ($V = 0,46$) oraz bardzo silną prawostronną asymetrią ($A = 4,4$). Oznacza to, że w większości tych ośrodków osiedliła się raczej niewielka liczba osób. W połowie z nich, w przeliczeniu na 1 tys. mieszkańców, były to co najwyżej 102 osoby, a w 25% z nich nie więcej niż 84. Ponadto, im miasto charakteryzowało się większą liczbą mieszkańców, tym coraz to mniej było nowych osób w nich osiedlających się ($r = -0,120$). Jeżeli zaś chodzi o współczynnik odpływu, to zróżnicowanie jego wartości względem miast było raczej niewielkie, ale większość z tych ośrodków przyjmowała wartości poniżej przeciętnej ($V = 0,27$; $A = 0,41$). Podobnie jak dla natężenia napływu, wraz ze wzrostem wielkości miast malały również wartości współczynnika odpływu ($r = -0,02$). Można zatem stwierdzić, że małe miasta

z relatywnie dużą liczbą mieszkańców odznaczały się znacznie mniejszym natężeniem ruchu wędrownego ludności w porównaniu z tymi, gdzie zasoby ludzkie były względnie małe.

To różne natężenie obu procesów migracyjnych spowodowało, że w ponad 69% małych miast saldo migracji było ujemne, tzn. odpływ ludności był w nich wyższy aniżeli jego napływ, w około 1% kształtowało się na poziomie zerowym, a jedynie w 30% było dodatnie, tzn. więcej w nich osób osiedlało się aniżeli wyprowadzało. Jednocześnie wraz ze wzrostem liczby mieszkańców miast maleją wartości dodatniego salda migracji ($r = -0,03$), ale rosną dla jego ujemnych wartości ($r = 0,03$). Gdyby zatem przyjąć, że zmiany w czasie w liczbie ludności miast wynikają jedynie z ruchu wędrownego ludności, to prawdopodobnie wzrost liczby mieszkańców wystąpiłby w 30% z nich, a jego spadek w 69%.

W ujęciu regionalnym rozkłady liczby miast według wielkości salda migracji znacznie się różniły. Jedynie w województwie śląskim w niewiele ponad 50% małych miast napływ ludności był wyższy od jego odpływu. Najgorszą sytuacją charakteryzowały się zaś ośrodki w regionie lubuskim, lubelskim, pomorskim i warmińsko-mazurskim, gdyż jedynie co najwyżej 20% małych miast miało dodatnie saldo migracji (tabela 8).

Tabela 8

Rozkład liczby małych miast według wartości współczynnika salda migracji (różnica między współczynnikiem odpływu i napływu) i województw w 2010 roku

Województwa	Wartość współczynnika salda migracji (na 1 tys. ludności)							
	-15 i mniej	(-15; -10>	(-10; -5>	(-5; 0>	(0; 5>	(5; 10>	(10; 15>	15 i więcej
1	2	3	4	5	6	7	8	9
Dolnośląskie	–	1	11	41	14	1	1	2
Kujawsko-pomorskie	–	–	10	23	8	3	–	–
Lubuskie	–	1	13	15	7	–	–	–
Lubelskie	–	2	13	14	1	–	1	–
Łódzkie	–	3	4	12	7	1	–	–
Małopolskie	–	2	7	20	13	2	–	2
Mazowieckie	–	1	11	24	10	9	2	4
Opolskie	–	1	5	13	5	5	–	–
Podkarpackie	–	2	8	16	8	4	1	–
Podlaskie	–	1	9	14	5	1	1	–
Pomorskie	–	2	8	12	5	–	–	–
Śląskie	–	–	2	15	13	4	1	–

cd. tabeli 8

1	2	3	4	5	6	7	8	9
Świętokrzyskie	1	4	8	5	5	2	1	–
Warmińsko- -mazurskie	–	3	14	15	6	–	–	–
Wielkopolskie	1	5	13	35	25	9	1	–
Zachodnio- pomorskie	–	2	16	22	7	4	1	–

Źródło: Ibid.

Łącząc informacje o ruchu naturalnym oraz wędrownym ludności możemy stwierdzić, że między rokiem 2009 a 2010 w 1,5% małych miast Polski liczba ludności nie zmieniła się, a 34% nastąpił jej wzrost. Te dodatnie przyrosty charakteryzowały się relatywnie dużym zróżnicowaniem względem wielkości ośrodków, ale relatywnie duża ich liczba odznaczała się niskimi jego wartościami ($V = 1,32$; $A = 5,2$). W połowie tych miast współczynnik rzeczywistego przyrostu ludności wynosił co najwyżej 34,9, tzn. na 1 tys. mieszkańców miast przybyło w badanym roku około 35 osób, a w 25% z nich nie więcej niż 15,3. Ponadto, wraz ze wzrostem liczby ludności w tych ośrodkach obserwujemy spadek wartości tych przyrostów ($-0,03$). Natomiast w miastach, gdzie odnotowaliśmy spadek liczby ludności, w połowie z nich nie był on większy niż 49,1 osób na 1 tys. mieszkańców, a w 25% wynosił co najwyżej 18,2 osób. Jednocześnie te ujemne przyrosty charakteryzowały się relatywnie dużym zróżnicowaniem względem wielkości miast, a dodatkowo większość z nich przyjmowała jego względnie wysokie wartości ($V = 0,74$; $A = -1,21$). Ponadto, im miast większe tym coraz to mniejsze ujemne przyrosty ($r = 0,186$).

Reasumując, w większości małych miast Polski odnotowujemy spadek liczby ludności, a im miasto większe, tym i to natężenie wyraźniejsze. Gdyby założyć, że odnotowane w badanym roku tendencje będą utrzymywać się również w przyszłości to należy oczekiwać, że wyludnianie się tych ośrodków dotyczyć będzie przede wszystkim tych z bardzo małą oraz bardzo dużą liczbą mieszkańców. Natomiast w pozostałych miastach liczba ludności będzie utrzymywać się za podobnym poziomie.

Obserwowane w ujęciu ogólnopolskim zmiany nie przebiegały analogicznie we wszystkich regionach. Prawie we wszystkich województwach w przeważającej liczbie małych miast odnotowaliśmy spadek liczby ludności, a zwłaszcza w lubelskim, świętokrzyskim i warmińsko-mazurskim. W tych regionach w ponad 40% małych miast ubytki ludności były jednym z największych. Wyjątek stanowi województwo wielkopolskie, gdzie w 55% tych ośrodków odnotowaliśmy

my dodatkowo przyrosty ludności. Należy również wspomnieć o województwie małopolskim, pomorskim, śląskim, gdyż tam liczba mieszkańców wzrosła w około 48% miast (tabela 9).

Tabela 9

Rozkład liczby małych miast według wartości współczynnika rzeczywistego przyrostu ludności i województw w 2010 roku

Województwa	Wartość współczynnika rzeczywistego przyrostu ludności (na 1 tys. ludności)							
	-15 i mniej	(-15; -10>	(-10; -5>	(-5; 0>	(0; 5>	(5; 10>	(10; 15>	15 i więcej
Dolnośląskie	–	2	21	35	9	1	1	2
Kujawsko-pomorskie	–	2	7	25	9	1	–	–
Lubuskie	–	2	7	14	11	2	–	–
Lubelskie	–	2	14	10	4	–	1	–
Łódzkie	1	2	5	12	6	1	–	–
Małopolskie	–	1	5	18	14	6	–	2
Mazowieckie	–	2	8	22	14	6	3	6
Opolskie	–	3	2	16	5	2	1	–
Podkarpackie	–	1	3	21	6	4	3	1
Podlaskie	2	–	7	16	5	–	1	–
Pomorskie	–	–	5	9	9	4	–	–
Śląskie	–	1	5	12	13	3	1	–
Świętokrzyskie	2	3	7	10	1	3	–	–
Warmińsko-mazurskie	–	4	12	15	7	–	–	–
Wielkopolskie	1	2	9	28	29	13	5	2
Zachodnio-pomorskie	–	3	14	22	9	4	–	–

Źródło: Ibid.

Z przeprowadzonych rozważań wynika, że zmiany w liczbie ludności w małych miastach wynikały z odmiennie kształtującego się w nich natężenia oraz kierunku ruchu naturalnego oraz ruchu wędrownego ludności. Można wyodrębnić siedem różnych zależności między tymi procesami:

1. Ujemny przyrost naturalny i ujemne saldo migracji. Sytuacja ta dotyczyła 169 miast, ale w 41 z nich przyrost naturalny był wyższy od salda migracji, w 6 obie miary przyjmowały wartości na podobnym poziomie, a w 122 przyrost naturalny był niższy od salda migracji. Oznacza to, że w większości tych miast spadek liczby ludności wynikał przede wszystkim z ujemnego salda migracji i im miasto charakteryzowało się większą liczbą ludności, tym wpływ ten też był wyższy ($r = 0,07$).

2. Ujemny przyrost naturalny oraz zerowe saldo migracji. Jedynie w 3 miastach ubytek ludności wynikał z wyższej liczby zgonów aniżeli urodzeń.

3. Ujemny przyrost naturalny oraz dodatnie saldo migracji. Te różnokierunkowe zmiany odnotowaliśmy w 88 małych miastach z tym, że w 52 z nich przyrost naturalny był wyższy od salda migracji, w 6 oba procesy kształtowały się na podobnym poziomie, a w 30 przyrost naturalny był niższy od salda migracji. Oznacza to, że w 59% tych miast ubytek ludności był spowodowany wyższą liczbą zgonów aniżeli urodzeń, której nie rekompensował ruch wędrowniczy ludności. Natomiast w 34% miast wzrost liczby ludności wynikał jedynie z dodatniego salda migracji.

4. Zerowy przyrost naturalny i ujemne saldo migracji. W wyniku ruchu wędrowniczego ludności spadek liczby mieszkańców odnotowaliśmy w 13 miastach.

5. Zerowy przyrost naturalny i zerowe saldo migracji dotyczyło jedynie 1 miasta, tzn. że jego liczba ludności nie uległa zmianie.

6. Zerowy przyrost naturalny i dodatnie saldo migracji. Dla 8 małych miast przyrost liczby ludności wynikał z większego do nich napływu osób niż z ich odpływu.

7. Dodatni przyrost naturalny i ujemne saldo migracji. W wyniku tych procesów demograficznych w 290 miastach odnotowaliśmy wzrost liczby ludności, tzn. że liczba urodzeń przewyższała zarówno liczbę zgonów, jak i ujemne saldo migracji.

Podsumowanie

Przeprowadzona analiza na temat liczby ludności oraz ich struktur demograficznych w małych miastach Polski w 2010 roku ukazuje, iż różniły się one w zależności od wielkości miasta oraz nie były podobne w układzie przestrzennym. Odmienne też był wpływ procesów demograficznych na ich kierunek oraz natężenie.

W grupie małych miast, tj. z liczbą ludności poniżej 20 tys., najczęściej było tych, gdzie liczba mieszkańców nie przekraczała 5 tys. Stanowiły one 46,3% ogółu tych miast, a mieszkało w nich około 20% ogółu ludności wszystkich małych miast. Równocześnie ośrodków z liczbą ludności powyżej 15 tys. było jedynie niecałe 12%, ale mieszkało w nich prawie 30% ludności. Oznacza to, że małe miasta charakteryzowały się bardzo zróżnicowaną liczbą mieszkańców, co przy różnej ich powierzchni przekładało się na ich gęstość zaludnienia. Im miasto charakteryzowało się większą liczbą ludności, tym wyższa była też jego gęstość zaludnienia.

Wśród mieszkańców prawie wszystkich małych miast Polski przeważały kobiety, jedynie w 3,7% z nich sytuacja była odwrotna, a im większe miasto, tym też wyższe wartości współczynnika feminizacji. Natomiast udział osób według ekonomicznych grup wieku był w nich bardzo zróżnicowany, ale im miasto większe, tym starsza w nich struktura ludności według wieku. Jednocześnie w większości małych miast możemy mówić o zastępowalności pokoleń, tj. dziadków przez wnuków, ale wraz ze wzrostem liczby ludności w małych miastach szanse te maleją. Ponadto, we wszystkich tych ośrodkach odnotowaliśmy korzystną relację między ludnością w wieku aktywności zawodowej do osób w wieku nieaktywnym, ale wyraźnie jej wartość malała wraz ze wzrostem w nich liczby mieszkańców. Rozważania te wskazują zatem, że zależnie od miary oceniającej stopień zaawansowania procesu starzenia się ludności możemy dojść do nieco odmiennych wniosków, ale zawsze w miastach z relatywnie dużą liczbą ludności był on wyraźniejszy w stosunku do tych ośrodków, gdzie liczba mieszkańców była relatywnie mała.

W zależności od omawianego procesu demograficznego jego wpływ na liczbę ludności w małych miastach Polski był niejednorodny. Wielkość miasta w małym stopniu wpływała na zróżnicowanie wartości współczynnika urodzeń, ale im było on większe, tym niższe były też wartości tej miary. W przypadku współczynnika zgonów rozproszenie to było już nieco wyraźniejsze, ale ten sam kierunek zależności korelacyjnej. W konsekwencji, w 38% małych miast przyrost naturalny był ujemny, w 3% kształtował się na poziomie zerowym, a w 59% był dodatni. Ponadto, im miasto było większe, tym szybciej malały jego dodatnie oraz ujemne przyrosty. Gdyby przyjąć, że o zmianach w liczbie ludności w tych miastach decyduje jedynie przyrost naturalny, to w ośrodkach z bardzo małą oraz bardzo dużą liczbą ludności nastąpiłby proces wyludniania.

Natężenie ruchu wędrownego ludności wyraźnie zależało od jego kierunku oraz wielkości miast. Większość małych ośrodków charakteryzowała się relatywnie niskimi wartościami współczynnika napływu oraz umiarkowanymi dla współczynnika odpływu. Jednocześnie w obu przypadkach, im większe miasto, tym niższe wartości tych miar. W rezultacie, w ponad 69% małych miast saldo migracji było ujemne (odpływ ludności był wyższy od jego napływu), w około 1% kształtował się na zerowym poziomie, a w 30% było dodatni. Dodatkowo, wraz ze wzrostem liczby mieszkańców miast malała wartość dodatniego salda migracji, a rosła dla jego ujemnych wartości. Gdyby zatem założyć, że o zmianie liczby ludności decyduje jedynie ruch wędrowny ludności, to w małych miastach o bardzo małej oraz bardzo dużej liczbie mieszkańców nastąpiłby proces wyludniania.

Z połączenia informacji o ruchu naturalnym oraz wędrownym ludności wynika, że między rokiem 2009 a 2010 w 1,5% małych miast Polski liczba ludności nie zmieniła się, a w 34% nastąpił jej wzrost. Był on tym wyraźniejszy, im miasto charakteryzowało się mniejszą liczbą ludności. Natomiast w pozostałych miastach, gdzie przyrosty ludności były ujemne, spadek ludności był intensywniejszy im większe było miasto. Jednocześnie wpływ obu tych procesów demograficznych łącznie na natężenie zmian ludności w małych miastach nie był jednakowy. W tych ośrodkach, gdzie odnotowaliśmy spadek liczby mieszkańców na skutek zarówno ujemnego przyrostu naturalnego, jak i ujemnego salda migracji, w większości miast wynikał on przede wszystkim z migracji. Natomiast w miastach odznaczających się wzrostem liczby ludności, wartość dodatniego przyrostu naturalnego znacznie przewyższała ujemne saldo migracji.

Przeprowadzone rozważania nie potwierdziły wszystkich postawionych na wstępie hipotez badawczych. Próba wyjaśnienia czynników wpływających na te zmiany i ich przebieg nie jest prosta. Dlatego też powyższą analizę należy traktować jedynie jako wstęp do dalszych pogłębionych badań w tym zakresie.

Literatura

- Brol R.: Małe miasta w globalnej wiosce. W: Współczesne problemy rozwoju ośrodków lokalnych. Red. K. Heffner. AE, Katowice 2008.
- Chojnicki Z.: Uwarunkowania rozwoju regionu nadgranicznego – koncepcje i założenia teoretyczne. W: Studia rozwoju i zagospodarowania przestrzennego. Red. B. Gruchman, J. Parysek. AE, Poznań 1998.
- Heffner K.: Małe miasta a rozwój obszarów wiejskich. Biuletyn KPZK PAN. Warszawa 2003, z. 207.
- Heffner K., Marszał T.: Problemy rozwoju małych miast w wymiarze lokalnym i regionalnym. Biuletyn KPZK PAN. Warszawa 2005, z. 220.
- Heffner K., Marszał T.: Uwarunkowania rozwoju małych miast. Biuletyn KPZK PAN. Warszawa 2006, z. 226.
- Tożsamość społeczno-kulturowa miasta postindustrialnego w Europie Środkowej. Red. B. Kloch, A. Stawarz. Muzeum Etnograficzne, Rybnik-Warszawa 2005.
- Szymańska D., Grzelak-Kostulska E.: Małe miasta w Polsce – zmiany ludnościowe i funkcjonalne w drugiej połowie XX wieku. W: Małe miasta a rozwój lokalny i regionalny. Red. K. Heffner. AE, Katowice 2005.

DEMOGRAPHICS OF SMALL POLISH CITIES – SELECTED ISSUES

Summary

The changing of small Polish cities included of level and quality of their inhabitants. At the same time there are differently by regional section. The purpose of the article is a description of the demographic structures of the population in these areas according to their number of inhabitants and the analysis of demographic processes affecting their shape in 2010.